

TÜRÂBÎ DEDEBABA DİVANI'NDA İKTİBASLAR

Birol AZAR¹

Özet

Türâbî 19. yüzyılda Hacıbektaş Pir evinde dedebabalık yapmıştır. Hem aruz vezniyle hem de sade halk Türkçesiyle yazdığı şiirler Bektaşî çevrelerinde çokça sevilmiş dilden dile dolaşmıştır. Divanı eski harflerle basılmış fakat sağlıklı bir nüsha oluşturulamamıştır. Divanındaki şiirlerden hareketle onun klasik edebiyatın gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Şiirlerinin çoğunluğu tasavvufi karakter taşımasına rağmen tekdüze bir işleyiş ve tasavvufi öğreti yoktur. Şiirlerinde akıcı, sıcak, çekici, duru ve yalın bir dil kullanır. Tabiatın tüm incelikleriyle güzelliklerini büyük bir başarı ve ustalıklı şiirlerine yansıtır. Din dışı sevgiyi bazı şiirlerinde derinlemesine ve vurgulayarak işlemiştir. Aruz ve hece ölçülerini kullanmıştır. Türâbî'nin şiirlerinde Hurûfilîğe ait terminolojiye sıkça yer verir. Hurûfilîkle ilgili terimlerin çokluğu ve Hurûfilîk üzerine yazdığı manzum risalesi göz önüne alındığında Türâbî'nin Hurûfilîk'in kuvvetli etkisi altında olduğunu söylemek mümkündür. Türâbî, on dokuz yıl dedebabalık yaptıktan sonra M. 1868'de vefat etmiştir. Kabri, Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesindeki Pir Evi'ndedir.

Anahtar Kavramlar: Türâbî, Bektâşîlik, Hurûfilîk, iktibas, ayet, hadis.

THE CITATIONS IN TURABÎ DEDEBABA'S DIVAN

Abstract

Türâbî was a "dedebaba" for nineteen years in this century His poems that was written using both vernacular Turkish and the rules of classical Ottoman poetry was very popular among Bektashi order. His poems were printed using old alphabet but they couldn't be preserved. We can say that he has knowledge and ability although most of his poems have sufictis character, they aren't monotonous. He used an attractive, simple, fluid language in his poems. He reflected all beauties and finesses of tariga in his poems successfuyand and expertly. He emphasized nonreligios love in his some poems deeply. He used syllabic meter and the muhes of classical Ottoman poetry. The terminology belongs to "Hurufilik" is frequent used as the subje ct in his poems. When we keep in mind. His pamphlet that is written in verse, it's possible to say that Türâbî is in the effect of "Hurufilik". He died in M. 1868 after he had been "dedebaba" for nineteen years. His tomb is in Hacıbektaş.

Keywords: Türâbî, the Bektashi, Hurûfî, iktibas, verse, hadith.

¹ Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bazar@firat.edu.tr.

Giriş

1849-1868 yılları arasında tam 19 yıl Hacı Bektaş Tekkesi postunda oturan ve Dede babalık yapan Türâbî; farklı kaynaklarda Ali Türâbî, Hacı Ali Türâbî ve Yanbolulu Elhac Ali Türâbî diye de geçmektedir.²

Hacı Ali Türâbî Dede babasının doğum yeri hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Onun Yanbolulu, Yanyalı, Koniçalı ve Ankaralı olduğu şeklindeki değişik görüşlere rağmen doğum yerinin tam olarak neresi olduğu anlaşılamamıştır. Divanında da bu konuda herhangi bir bilgi yoktur.

Türâbî Dede babası, Hacı Bektaş Dergâhı Postuna oturmadan önce 1850-1851 yılları arasında İstanbul Şahkulu Bektaşî Dergâhı'nın postnişinliğinde bulunmuştur.

Türâbî'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynakların hemen hepsinde aynı bilgiler bulunmasına rağmen bir kaynaktan farklı olarak " ... divan sahibi, şair olan bu zat aynı zamanda Mirmiran rütbeli paşa idi " denilmektedir (Yüksel 2002:20).

Türâbî 19 yıl dede-babalık yaptıktan sonra 1285/1868'de vefat etmiştir. Kabri Hacı Bektaş ilçesindeki Pir-Evi'nde, Hacı Bektaş-ı Veli'nin yatırına giden merdivenin sol tarafındaki kemerin altında bulunan altı Dede babası mezarının ikincisidir.

Hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Türâbî, bir *Divan* ve Hurûfilik'e ait bir risale dışında eser vermemiştir. Bu nedenle edebî kişiliği onun şahsiyetinin en belirgin yönünü oluşturmaktadır. Hayatı kısmında ele alındığı gibi o küçük yaşta itibaren tasavvufî bir çevre içinde bulunmamış, çok sonraları Halil Revnakî Baba'ya rastladıktan sonra Bektaşî ikrarı alıp bu muhite girmiştir. Kademe kademe yükselerek tarikatte postnişinliğe kadar yükselmiştir. Divanındaki şiirlerinden hareketle onun tasavvufî düşünce yapısını, bir dereceye kadar öğrenmek mümkündür. Zira gerek bu çevrede gerekse edebiyatımızın diğer alanlarında farklı zaman ve mekânlarda yaşamış birçok Türâbî mahlaslı şair yetişmiş bunların şiirleri genellikle birbirine karıştırılmıştır.

Türâbî, felsefesini ve insan-ı kâmil olmanın yolunu ketum davranmayarak açıkça izah etmiştir. Fakat şiirlerinde tasavvuf dilinin doğası gereği mecazî dil (sembol) kullanmanın yanında bazı muhkem ifadeler de yer vermiştir. Şiirlerinde vahdet-i vücud nazariyesini açık biçimde dile getirmektedir.

Türâbî'nin divanındaki şiirlerinden hareketle onun klasik edebiyatın gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Şiirlerinde işlediği konular ve kullandığı nazım şekilleri itibarıyla klasik edebiyatın bir temsilcisi gibidir. Bu bağlılık birçok eski söyleyişin ve mazmunun kullanılmasına da yol açmıştır. Hece vezniyle yazdığı şiirlerinde ise hem gündelik hayatın hem de tasavvufun izlerini bulabiliriz. Şiirlerinin çoğunluğu tasavvufî karakter taşımasına rağmen onlarda tekdüze bir işleyiş ve kuru bir tasavvufî öğretisi yoktur.

² Bu bölümün hazırlanmasında Biol AZAR'ın Türâbî Divanı İnceleme-Metin (Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi Elazığ, XVI+825) adlı çalışmasından istifade edilmiştir. Yazıda kullanılan "G" gazel, "Ş" Şarkı, "Mün" Münacat kelimelerinin kısaltılmasıdır.

Türâbî, kendinden önceki gerek divan şairlerinin-özellikle Fuzuli- gerekse Alevî-Bektaşî şairlerinin ifade ettikleri fikirlerden, mazmunlardan faydalanmış ve bunları şiirlerinde sıkça işlemiştir.

Şiirlerinde akıcı, sıcak, çekici, duru ve yalın bir dil kullanmıştır. Tarikatın tüm güzellikleriyle, inceliklerini büyük bir başarı ve ustalıkla şiirlerine yansıtmıştır. Din dışı sevgiyi bazı şiirlerinde derinlemesine ve vurgulayarak işlemiştir. Hz. Ali ve ehlibeytine duyduğu derin sevgi ve bağlılığı her an dile getirmeyi bilmiş, Hacı Bektaş Veli'nin ulu ve yetkin kişiliğinden saygıyla ve huşu içinde söz etmiştir. Aruz ve hece ölçülerini kullanmıştır. Şiirlerinden kendisini her yönden yetiştirdiği, derin bilgi sahibi olduğu, yaşama iyimser ve umut dolu bir anlayışla baktığı, Bektaşî felsefesini tüm incelikleriyle yaşayıp uyguladığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinden hareketle tasavvufî bir terbiyeden geçtiğini söylemek mümkündür.

Divan şiiri ile dinî-tasavvufî tekke şiirinin beslendiği kaynaklar daha çok Arap-Fars şiirinin hayal dünyası ise de Kur'an-ı Kerim bu kaynaklar arasında temel durumundadır. Tabii ki sadece Arap-Fars şiir dünyası değildir bu dünyayı şekillendiren, kendi algılarımız, hayal dünyamız, mitolojimiz ve kültürel öğelerimiz de hâkim unsurlardır. Türâbî bağlı bulunduğu inancın dedebası olması dolayısıyla üst perdeden seslendirdiği şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den farklı şekillerde istifade etmiştir. Şiirlerine inanç yönünden İslâm, tasavvuf ve Huruffilik tesir etmiştir. Bazen bir ayete telmihte bulunmuş, bazen ayetten kısmi iktibaslar yapmış bazen de Kur'an-ı Kerim'in farklı isimlerini kullanarak kendisine işaret etmiştir.

“Tarfetü'l-‘ayn” içre kevni geşt idüp pervâz ider

Cism-i kuh-ı Kâf içinde murg-ı ‘Ankâdır gönül (G. 262/5)

Genel anlamda divan şairleri Kur'an-ı Kerim'den beytin anlamını kuvvetlendirmek, sanat yapmak ya da sure isimlerini tevriyeli kullanmak suretiyle yararlanırken (Çelik 2001:132) Türâbî öğretisini İslâm'ı temel alarak, İslâm'ın referanslarıyla anlatma gayreti içerisindedir. Örneğin divan şiirinde genellikle Hakk'ın nurunun tecelli ettiği yer olarak bilinen ve yüzün benzetildiği Mushaf, Türâbî'de

Heft-harfin ma'ni-i remzin ne bilsün zâhidâ

Mushaf-ı nâtık sözün ben mübtelâdan sormalı (G. 413/4)

şeklinde Hurufî eksenli, tasavvufî bir yorumla karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yedi hat-iki kaş, iki kirpik ve bir saç- Kur'an'ın insan yüzündeki belirtisi olarak işlenmiştir. İnsanın yüzünde saklı olan yedi harfin sırrını zahidin çözemeyeceğini söyleyerek kendisini zaman zaman insan-ı kâmil konumuna yerleştirir.

Huruffilik inancına göre Fatiha suresinde yirmi bir cins harf vardır. Havva adı da ebced ile -şeddeli vav harfi iki defa sayıldığına- yirmi bir eder. Havva insanlığın anası olduğuna göre Fatiha suresi de kitabın anasıdır, yani ümmü'l-kitabdır. Fatiha suresi Kur'an'ın özü gibidir (Özcan 2008: 43).

Vech-i âdemden okudum Fâtiha **“ümmü'l-kitâb”**³

Menba'ı meftûh olundı si vü dü güftâr bana (G. 22/4-5)

³ Fatiha Suresi

“O, katımızda bulunan ana kitap (Levh-i Mahfuz'da)dır. Şanı yücedir, hikmetle doludur.” Zuhur 43/4

Fatiha suresi yedi ayettir; yedi de adı vardır. Fatiha okunduktan sonra ellerin yüze sürülmesi yüzdeki yedi hattın dolayıdır. Fatiha'da yedi harf yoktur; kadının yüzünde de baba hatlar yoktur; bu yüzden Fatiha'ya ümmü'l-kitab denmiştir (Gölpınarlı, 1973: 18).

Tabi bu yorumlar birbirine benzeyen aynı inancın şekillendirdiği yorumlardır. Bu konuyla ilgili bir başka yorumda da Fatiha suresinin yüzdeki yedi hatta karşılık geldiği; surenin yedi ayeti ile insandaki yedi nefsanî sıfat arasında hayat, ilim, irade, kudret, sem (işitme), basar (görme), kelim (konuşma) (Özcan, 2008:43) arasındaki ilişkidir. Sadece Hurufilik inancında değil tasavvufî pek çok öğretilerde de aynı doğrultuda işlenir bu konu.

Sûre-i Fâtihanın sırrıdır emr-i vechi

Be-küşâ dîde-i 'ibret ki be-han ayet-i Hak (G. 215/3)

Tûrâbî'de zaman zaman klasik söylemin gerektirdiği biçimde ele alınır bu konu.

Oldı meskenimiz erenler bâbı

Esrâr-ı ledünden duyduk cevâbı

Âdemden okuduk **"ümmü'l-kitâb"**⁴

Bu ma'nâya şâmil olanlardanız (Ş. 19/3)

Sûre-i **"Seb'a'l-mesânî"**⁵ den rumuzı keşf idüp

Lutf u in'âm eylemişdir hazret-i hünkâr bana (G. 22/4-5)

'Âşıkın maksudı dâ'im dilberin didâridir

Nakş olan ol surete **"Seb'a'l-meşân"** esrârıdır (G. 100/1)

Bu inancın temel öğretilerinden olan ümitsizliğe kapılmamak, dünyadan el etek çekmemek, toplumdan uzak kalmamak gibi yaklaşımlar şiirlerinde yer yer işlenmesine rağmen Tûrâbî'nin başka pek çok şiirinde genel tasavvufî yapıya uygun olarak söylediği şiirler de vardır. (Azar 2005: 314)

Ümîdim hem penâhım ey şehenşâh

Budur **"lâ taknatü min rahmetu'llâh"**⁶ (Mün.5)

Alevî-Bektaşî inancında "Men aref." (Kim kendini bilirse rabbini bilir.) sırrı Miraç'tır. Her kim Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin izinden giderse Miraç'ın felsefesine ulaşır. Miraç'ın felsefesine ulaşan ise nefsinin ve dünyanın heva ve heveslerinden kendini korur.

⁴ "Kitabın anası". Ra'd suresi 13/39

⁵ Fatiha Suresi, Hicr 15/87

Genellikle kabul edildiğine göre bunlar, Fâtiha'nın yedi âyetidir. Her namazda bir bütün olan iki rek'atın ikisinde de okunduğu için bu sûrenin âyetleri ikişerli yedi âyet vasfını almıştır. "Andolsun, sana (namazın her rekâtında) tekrarlanan yedi âyeti ve şu büyük Kur'anı verdik." (Hicr, 15/87) (Yılmaz 1992: 139).

⁶ "Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyiniz" Zümer 39/53.

Bu ibarenin alındığı ayet, günahla aşırı giden, bu günahla Allah beni bağışlamaz kanaatine varanların, bu kanatlarının yanlış olduğunu, umut kesmenin İslâm dininde yeri bulunmadığını, en günahkâr kimselerin bile, tevbe ettikleri takdirde affedileceğini ifade etmektedir.

Cehd idüp nefsin hevâsından beri it sen seni
 “Men ‘aref”⁷ sırrına ir kim bu nihâyetdir sana (G. 12/8)

Ne diyem nutka âgâz eylesem ebsem didiler
 “Men ‘aref” sırrını fehm itmedi sersem didiler (G. 95/1)

Nefsi nefsi olmada ‘âlem kamu bir hâlile
 “Men aref” esrârına âşnâlara rağbet-i kaht (G. 194/2)

Alevî-Bektaşî literatüründe en sık sözü edilen kavramlardan birisi insan-ı kâmil ve gelişim aşamalarıdır. İnsanî benin ontolojik ilk örneği veya kendi nihai kemal ve gerçekleşme durumundaki zat olarak insan-ı kâmil; Allah’ın tüm öteki isimlerini ihtiva eden en büyük isminin kendisinde doğrudan doğruya tezahür ettiği yerdir.

Can/mürit, ruhundaki kötülükleri söküp atmalı “men aref” sırrına ermeli ve bu sırta ermek için insan-ı kâmilin yolundan gitmelidir.

Levh-i dil jengin mücellâ eylemek ister isen
 “Men ‘aref” dersine ‘âlim kâmil insânı tut (G. 52/6)

Peygamberlik Allah’ın beşerî alandaki açılım ve yansımasına eşlik eden önemli bir kurumdur. Hz. Muhammed kendisine indirilen Kur’an-ı Kerim’le peygamberler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu inançta “Allah kendi nurundan bir nur yaratmış ve buna Nur-ı Muhammedî denmiştir. Alevî-Bektaşî inancına göre Allah’ın âlemi yaratması işte bu nur sebebiyledir.” (Fırlalı 1994: 225).

Türâbî’nin şiirlerinde de Hz. Peygamber’le ilgili beyitlerin çoğunluğu bu konuya ayrılmıştır. Hz. Peygamber’in Allah’ın nurundan yaratıldığı, kâinatın yaratılma sebebinin Hz. Peygamber olduğu, bütün gizli hakikatlerin kaynağı olduğu (Azar 2005: 270) şeklindeki genel tasavvufi yaklaşımları görebilmekteyiz.

İnsanda, Gerçek’e ulaşacak aşk vardır. Çünkü insan Allah’ın kendi varlığının bir cüz’üdür ve ilahi nefesi taşımaktadır. Mevlana, Hz. Muhammed’e yönelik, “Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım” ilahi hitabını yorumlayarak, sık sık aşkı Allah’ın yaratma dürtüsü olarak gösterir. Hz. Muhammed gerçeklik kazanmış aşkın kemalidir; âlem onunla ve onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır (Chittick 2003: 147).

Alevî-Bektaşî inancına göre de, Allah’ın âlemi yaratması Nur-ı Muhammedî sebebiyledir. Nur-ı Muhammedî inancında asıl gayenin, Hz. Muhammed’in şahsında insanın yüceltilmesinde olduğu tasavvufî düşüncede yer alan bir görüştür.

Ey şeffi‘ü’l-müznibîn ey rahmete’l- li’l-‘âlemîn
 Şânına “levlâke levlâke”⁸ okudı Sübhân sana)G .6/2(

⁷ Kim ki nefsini bilir Allah’ı bilir. / Kendini bilen Rabb’ini bilir". Hadis-i kudsî olarak bilinen meşhur söz.

Kendi cehaletini bilen, Allah’ın ilmini, kendisinin fânî olduğunu bilen, Allah’ın baki olduğunu, kendisinin âciz ve zayıf olduğunu bilen, Rabb’inin kuvvet ve kudretini anlamış olur (Yılmaz 1992: 122).

Türâbî'nin şiirlerinde şaraba oldukça fazla yer verilmiştir. Divanda iki gazel tamamen şaraba ayrılmıştır. Şiirlerde şarap gönlü açan, üzüntüyü dağıtan ve neşe verendir. Lokman'ın dertleri defeden ikinci ilacıdır. Bezm-i eleste aşk şarabını içenler kendilerinden geçmişlerdir. Onların bu hâlini görüp de onları anlamamak, hor görmek gerçek erenleri tanımamaktır (Azar, 2005:196).

Türâbî'nin beyitlerinde hâkim olan tasavvufi hava şarapla ilgili bütün beyitlerde kendini göstermektedir. Sık sık sufilere, vaizlere, zahidlere seslenerek gerçeği bulmanın yolunu gösterir.

Devâ-yı 'aşk ehline la'lin şarâbı

Anı vâ'iz okur "ümmü'l-habâis"⁹ (G. 57/3)

İnanılması, İslami iman esaslarından olmak üzere insanların başına gelebilecek her türlü işlere dair Allah'ın ezeli hüküm ve takdiri olarak tarif edilen kader ile olacağı ezelden Cenab-ı Hak tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi şeklinde tarif edilen kaza inancı yine bu öğretilerde farklı algılara yol açmıştır.

Alevî-Bektaşî düşüncesinde Allah'ın fiilleriyle ilişkili olarak temel insan özgürlüklerine ve bireysel otonomiye güçlü vurgular bulmak mümkündür. Yapılan amellerden büyük ölçüde iyiliklerin Tanrı'ya nispeti ve kötülüklerin ise insana atfedilmesi şeklinde bir anlayış şekillenir. İşlenen herhangi bir fiilin sorumluluğundan kendini kurtarıp, mazereti Tanrı'nın o fiili yaratmış olmasında aramak Cahiliye inancı olarak telâkki edilir (Yeşilyurt 2003: 21) .

Türâbî kader konusunda tamamen sünni-hanefi görüşlere uygun düşünceleri beyitlerinde işlemiştir. İnsanın kaderinin ezelden yazıldığını ama kendisine hep gam ve keder yüklendiğinden bahsederek kadere ince bir sitemde de bulunur.

Ey Türâbî ehl-i 'aşkın resmidir çekmek cefâ

Tâ ezel "nahnu kasemnâ"¹⁰ böyle takdîr-i kader (G. 83/7)

Gam rûz-ı ezel "nahnu kasemnâ" da Türâbî

Taksîm olıcak ben gibi dîvâneye düşmüş (G. 176/7)

⁸ Sen olmasaydın sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. Hadis-i kudsi.

"Sen olmasaydın felekleri (kâinatı) yaratmazdım. "Hadis bilginleri, bu sözü uydurma hadisler arasında gösterirler, lafız itibariyle böyle bir kutsî hadis olmadığını savunurlar. Bu bilginlerden bir kısmı, bu söz, hadis olmasa bile Deylemî'nin rivayet ettiği şu hadise, "Cebrail bana geldi ve dedi: Allahu Taâlâ buyuruyor: Yâ Muhammed, sen olmasaydın cenneti yaratmazdım, sen olmasaydın cehennemi yaratmazdım." Başka bir rivayette, "Sen olmasaydın dünyayı yaratmazdım." uyduğu için meal bakımından hadis sayılır derler (Yılmaz 1992: 113).

⁹ Kötülüklerin anası.

¹⁰ * "Biz taksim ettik" İsrâ 17/31.

Bu ibare "yemin ettik" mânâsına da gelir. Fakat edebî metinlerde, bu sözle daha çok rızık konusu işlenmiştir. Bu sebeple, bu konuya ağırlık verdik. Rızık, canlıların yaşaması ve gelişmesi için Allah'ın ihsan ettiği nimetlerin hepsidir. Rızıkı yaratan ve yaratılmışlara bol bol veren hiç şüphesiz Allah'tır. Kur'an'da, daima işlenen budur. Bütün canlılar O'nun vereceği rızıkla muhtaçtır. Bu canlılar içerisinde insana düşen vazife, bu nimeti elde etmek için, meşru yollardan bütün çarelere başvurmak, sonra Allah'ın takdirine rıza göstermektir. Sürekli bu öğütlenir (Bkz. İsrâ, 17/31).

"Rabb'inin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik..." (Zuhruf,43/32) (Yılmaz 1992: 130) .

Yalnız duygu ve düşüncelerini ifade ederken değil inanca ait düsturları açıklarken de sıkça başvurduğu rind-zahid tiplerini Allah'ı anlama/bilme noktasında da kullanır. Zahidin O'nun sırrına vakıf olamayacağını, onların idrakinin akli çizgilerinin mesafesi kadar olduğunu belirtirken O'nu bilmenin ancak aşk ile olacağı aşk ile sırra vakıf olacağı dile getirilir şiirlerinde Allah, aşkı "küntü kenz" sırrı ile hem âlemi hem de âdemi âdem kılmıştır. Alevî-Bektaşî edebiyatında buna "küntü kenz" sırrı denmektedir.

Mutlak anlamda Güzel Varlık olarak düşünülen Yaratıcının, evrenin yaratılışını, "Gizli bir hazineydim, bu nedenle bilinmek istedim" şeklindeki (küntü kenz) hadisine dayandıran sufiler genellikle bu hadis üzerine görüş beyan etmişlerdir. Bu hadis -küntü kenz- Bektaşî şiirinde de sık sık geçmektedir.

"Küntü kenzen"¹¹ sırrını bilmez ne bilsün zâhidân

Anların idrâki gerçek 'aklının mikdârıdır (G. 100/2)

Türâbî'nin şiirlerindeki "sır"dan maksat genellikle Hurufî inancının öğretilerinin bilinmesidir. Beyitlerde sık sık "si vü dü, hatt-ı istiva, seb'a'l-mesani, bist ü heşt, yedi hatt, alleme'l-esmâ" gibi Hurûflük'e ait terimlerinin içerdiği manaları sır olarak gören Türâbî, bu sırra vakıf olanın "gerçek"i bulacağını sık sık dile getirir.

Bîst ü heşt si vü dü¹² esrârını fehm eyledik

"Küntü kenz" in sırrıyız **"alleme'l-esmâ"** biziz (G. 137/5)

Rumuz-ı **"alleme'l-esmâ"** yı bildirdi bana şâhim

Hakikat ma'neviden şükr-i li'llâh habirim var (G. 108/2)

Allah'ı sadece remizlerle, sırrın keşfedilmesiyle değil bazen de açıkça alenen kıssalarla anar.

Kûh-ı Tûr-ı 'aşka toğrulursa râh

Maksad-ı maatlûbun virir şehinşâh

Şeçerden hitâb-ı **"inni ena'llâh"**¹³

Hazret-i Mûsâya eyleşdi kaldı (Ş.24/3)

Yaratılışın sırrını anlamak için aklın yetmediğini Allah'ın eşyaya zuhuru ve varlığa bütün yönleriyle yansıması karşısında kulun idrakte yetersiz kaldığını içeren beyitler genel tasavvufi yaklaşıma uygun söylemlerle dile getirilir.

Allah'ı ve O'nun bütün yaratmasını bilebilen tüm yaratılmışlar içinde aklını kullanabilen tek canlı insanlardır, çünkü Allah'ın tüm isimleri hem cemel hem de celal isimleri yalnızca insanlara öğretilmiştir (Chittick 1997: 90).

Bu durumdan ve kendisinden habersiz olanlar **"belhüm adal"**dir.

¹¹ "Ben (gizli) bir hazineydim." Hadis-i kutsi olarak kabul edilen söz (Zariyât, 51/56) (Yılmaz 1992: 91) .

¹² Fazlullah-i Hurufî, Hurufîlik'i kurarken Bâtınilerin tevîl ve usullerini başarılı bir şekilde kullanarak Arapçadaki yirmi sekiz harf ve ilaveten Farsçadaki dört harfi de ekleyerek sayılar arasında çeşitli ilişkiler kurarak sistemi yerleştirmiştir. Bu inançta otuz ikiyi bulma konusunda yüzlerce yol vardır. Bunlar için bk. (Koca 1995: 19-21).

¹³ "Muhakkak ben (evet) ben Allah'ım" (Yılmaz 1992: 85).

Hız. Mûsâ, Medyen'den Mısır'a dönerken Tur Dağı'nda gözüne bir ateş ilişir. Ailesine beklemelerini söyler. Ona yaklaşınca bir ses işitir ve kendisine şöyle seslenilir: "Oraya gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısında bir ağaçtan kendisine seslenildi: Ey Mûsâ, Muhakkak âlemlerin Rabb'i Allah, benim, ben!" Kasas, 28/30) (Yılmaz 1992: 85).

Nur-ı vechin görmeyen bunda senin **"belhüm adall"**¹⁴

Ya nice ferdâ görürler gözleri şol kurlar (G. 112/3)

İslam teolojisinde, tasavvuf öğretilerinde ve Alevi-Bektaşî inancında insanın Allah'ın huzurundaymış gibi bir an dahi O'ndan yüz çevirmemesi esastır. Zaten O her yeredir yarattığı şeylerde de mevcuttur.

Her kücâ kim dönseniz dir **"semme vechu'llâh"**¹⁵ nedir

Bu rumuzı âyetinde söyle kim âdem midir (G. 113/4)

Alevi-Bektaşî felsefesinde insanın en önemli özelliği, Tanrı'yı gönül bilgisiyle tanıyabilmesidir. Bu, gönül bilgisi duyuşla olur, O'nun ayetleri her yeredir ve bu ayetler duyuşlarla anlaşılabilir.

"Senûrîhim"¹⁶ âyeti mazmununu gel sen de bul

İstivâ remzine zâhir Ka'be olmuşdur vasat (G. 192/3)

Türâbî şiiirlerinde sık sık sırrı çözdüğünü, O'nu bulduğunu ifade eder. Ayrıca kâinattaki her şeyin O'nu anlattığını dile getirir.

Keşf ider her dem Türâbî bu me'âni remzini

"Küllü şey'in hâlikun"¹⁷ lafzı nidâ eyler felek (G. 249/7)

Alevi-Bektaşî inancında Allah'ın gazap ve kahrı geri planda, lütuf ve rahmeti ön plana alınarak Rûmî'nin ifade ettiği "Bu dünya Allah'ın kahrının evidir." sözünün aksi bir tutum sergilenmektedir (Azar 2005: 289). Genel görüş bu olmasına rağmen Türâbî bazı klasik tasavvufî söyleme benzer hatta aynı doğrultuda fikirleri dile getirir beyitlerinde.

Sevdiğim pend [ü] nasihat söylenen güftâra bak

Mutu kabl ente mûtû hayy¹⁸ olan esrâra bak (M.6/2-5)

Türâbî şiiirlerinde hâkim olan temlerden birisi de dünyanın faniliği ve yalan oluşu, dert ve kahr dolu bir virane oluşu gibi unsurlardır.

¹⁴ " Belki onlar daha aşağıdırlar." A'raf 7/17.

İnsanlar, yaratıkların en şerefliisidirler. En güzel biçimde yaratılmışlar, güzel olan şeylerin hepsi kendilerine bağışlanmıştır. Hayvanlarda böyle bir özellik yoktur. Ne yazık ki insanların çoğu yaratılış gayelerine uygun hareket etmezler, kulluk için yaratıldıkları halde bu vazifelerini yerine getirmezler, kendilerine bağışlanan üstünlük cihazlarını yerinde kullanmazlar, çevrelerine ibretle bakmazlar, gaflet içerisinde yaşarlar, nefis ve şeytanlarına uyarlar. Bu ibarenin alındığı ayette, bu özellikteki insanlar hayvanlarla mukayese edilmekte, onların hayvanlardan daha aşağı olduğu bildirilmektedir. Beğenilmeyen kişiler yerilmek istenirken, söze kuvvet kazandırmak için bu ayet bölümüne başvurulur (Yılmaz 1992: 113).

¹⁵ " Allah'ın yüzü oradadır." Bakara 2/115.

¹⁶ Senûrîhim âyâtinâ fi'l-âfâk: Biz onlara ufuklarda ayetlerimizi göstereceğiz. "Biz onlara, ufuklarda ve kendi canlarında ayetlerimizi göstereceğiz ki o (Kur'an)'ın gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabb'inin her şeye şahit olması, (her şeyi görmesi sana) yetmez mi? (Fussilet, 41/53) (Yılmaz 1992: 141).

¹⁷ "O'nun yüzü(zâtı)nden başka her şey yok olacaktır." (Kasas, 28/88).

¹⁸ "Ölmeden önce ölünüz" (Aclûnî keşfü'l- hâfâ 2/291) (Yılmaz 1992: 128).

Cihân bâkî değil hikmetine bak

Külli men `aleyhâ fân¹⁹ didi Hakk

`Âkile bu bir söz bahâne yeter (Ş.1/2)

Sır ve batın kavramları Türâbî'nin şiirlerinde oldukça önemli bir yer tutar. Hakikate keşf ve ilham yoluyla aşkın yol göstermesiyle ulaşılabileceğini belirtir. Özellikle Hurûfî inancına ait terminolojiyi sıkça kullanan Türâbî Dede almış olduğu eğitim ile divan edebiyatına ait pek çok mazmunu da şiirlerinde ustalıkla kullanmayı başarmıştır. Ayet, sure ve hadisleri de şiirlerinde ele alırken eski şiirin devamı sayılabilecek tarzda işler, bağlı olduğu inancın dini otoritesi olması dolayısıyla da geleneğe ve bu geleneğin oluşturduğu çizgiye de atıflar yapılır şiirlerinde.

Kaynakça

Azar, Birol (2005). *Türâbî Divanı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Chittick, William (1997). *Varolmanın Boyutları* (Çev. Turan Koç). İstanbul: İnsan Yay.

_____ (2003) *Tasavvuf* (Çev. Turan Koç). İstanbul: İz Yay.

Çelik, Nilüfer (2001). "Fuzulî'nin Türkçe Divanında Geçen Ayetler ve Yorumları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6): 132-148.

Fiğlalı, Ethem Ruhi (1994). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Selçuk Yay.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1973). *Hurufî Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

_____ (1992-A) *Alevi-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul.

_____ (1992-B) *Melâmîlik Ve Melâmîler*, İstanbul.

Koca, Şevki (1995). *Melâmî-Bektâşî Metaforunda İrşad Paradigması Mürg-i Dil*. İstanbul: Nazenin Yay.

Noyan, Bedri (1998). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik* (Hzl. Şakir Keçeli). C. 1. Ankara: Ardıç Yay.

Özcan, Hüseyin (2008). *Fatiha Suresi Hacı Bektaş Veli*. İstanbul: Horasan Yay.

Savran, Hülya "Türâbî Divanı'ndan Hareketle Klasik Türk Edebiyatında İnançla İlgili İbarelerin Anlam Bakımından İncelenmesi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (3) 15.

[Http://www.sosyalarastirmalar.com/Cilt3/Sayi15pdf/Savran_Hulya.Pdf](http://www.sosyalarastirmalar.com/Cilt3/Sayi15pdf/Savran_Hulya.Pdf) (Erişim Tarihi: 11.11.2015)

Yeşilyurt, Temel (2003). "Alevi-Bektaşiliğin İnanç Boyutu". *İslamiyat* 6 (3).

Yılmaz, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Yüksel, Müfid (2002). *Bektaşilik ve Mehmed Ali Hilmi Dede Baba*. İstanbul: Bakış Yay.

¹⁹ "Üzerindeki herkes fânî". Rahman 55/26.

Bu ayette, ömrün geçiciliği, bütün canlıların ölümlü olduğu, her şeyin zamanı gelince yok olacağı anlatılır. Nitekim bütün canlıların ölüm tadını tadacağı (Al-i İmrân, 3/185); hiç bir canlının ebedî kalmayacağı (Enbiyâ, 21/34); sağlam kalelere sığınlsa bile ölümden kurtuluş olmadığı (Nisa, 4/78) açıklanır. Canlıların birer birer yok olması bunun şahididir (Yılmaz 1992: 96).

